

*Екуменічний соціальний тиждень,
«Мандрівна ідентичність: осмислення сенсів та цінностей»,
УКУ, 3 жовтня 2022 р.*

Як фатум обертається шансом

Говорити про ідентичність українців непросто. Кажуть, пояснюючи феномен часу, св. Августин якось зізнався: «Якщо ніхто мене не питає, я знаю, що́ таке час; якщо б я захотів пояснити тому, хто питає, — ні, не знаю»¹. Схоже, що це саме такий випадок... Але я спробую.

По-перше, дуже важливо зрозуміти, що українська ідентичність не гомогенна, а мозаїчна, плюралістична. Це було незмінною причиною наших історичних поразок у той час, коли суспільними домінантами були уніфіковані імперії. Створити свою власну імперію роздріблені українці не мали ніякого шансу. Проте в другій половині ХХ століття домінантною формулою стала формула «єдність у багатоманітті», і тут в українців з'явився історичний шанс.

Сьогодні війна, яку нав'язала нам Росія, стала дивовижним цементом нашої національної ідентичності. Прагнучи зловжити нашими мовними і регіональними відмінностями, Путін, навпаки, сприяв дивовижній національній консолідації українців. Причому консолідація не означає гомогенізацію. Мозаїчність нашої ідентичності залишиться й надалі – припускаю, що після закінчення війни ми знову сперечатимемося довкола своїх відмінностей. Але відтепер люди пам'ятатимуть отой дивовижний досвід національної згуртованості.

По-друге, українська ідентичність мінлива. В усі епохи українці вловлювали, що країною проходить культурний розлам, який розмежовує радикально відмінні цивілізації – цивілізації Заходу і Сходу. Але провести чітку лінію цього розламу важко. Для американського політолога Семюела Гантінґтона це лінія розмежування католицької та православної цивілізацій, проте історично й ця лінія рухлива. А взаємодія двох цивілізацій на спільному кордоні відбувається за всіма законами інтерференції з підсиленням одних ознак і гасінням інших. Тому й з'являються пограничні феномени з особливою комбінацією ознак і з поєднуванням

---

¹ Святий Августин, єпископ і Вчитель Церкви // <http://radiomaria.org.ua/svyatii-avgustin-piskop-i-vchitel-cerkvi-2976>

непоєднуваного. Іншими словами, з'являються пограничні феномени з *мандрівною ідентичністю*.

Кажуть, що в китайців є специфічне прокляття: «Щоб тобі народитися на зламі епох!». Українці живуть під дещо відкоригованим прокляттям: «Щоб тобі народитися на межі цивілізацій!». А чому це так важко? Та тому, що кожна цивілізація в минулому прагнула зробити нас «нормальними», тобто підлаштувати нас під себе. А ми пручалися і «заробляли» від обох...

По-третє, українська ідентичність водночас європейська та особлива. Ось як про це пише гарвардський історик Сергій Плохій:

Щодо України, то її прагнення до незалежності завжди мало європейську орієнтацію. Вона ввібрала в себе досвід України як країни, розташованої на вододілі Схід – Захід між православ'ям та католицизмом, центральноєвропейською та євразійською імперіями й політичними та соціальними практиками, які вони зі собою приносили².

Інакше кажучи, європейський вибір України не суперечить тому емпіричному фактові, що в нас легітимно співіснують *центральноєвропейська та євразійська ідентичності*, які й зумовлюють різні політичні та соціальні практики. Ми – справді Європа, але Європа особлива, дочірня щодо Сходу й Заходу.

Тому обидві політичні культури – а отже, й обидва суспільні договори – співіснують і співдіють у нашому етнотипі постійно, ніби батьківські й материнські гени. Що є мінливим, так це кількість представників обох культур в якийсь момент часу: все залежить від того, наскільки «розігрітою» є суспільно-політична атмосфера. Сьогодні Путін своїми ракетами, а ще більше – воєнними злочинами, буквально випалює євразійську, або малоросійську, ідентичність. Проте смію припустити, що цілковито він її все-таки не випалить, і дуалізм української ідентичності залишиться.

По-четверте, згадана дочірність України проявляється в тому, що **в усі моменти історії, коли Київ міг визначати сам себе, він завжди мислив себе як синтезу Заходу і Сходу.** Це наша історична *idée fixe*, вона вписана в нашу культурну матрицю. І цим Київ відрізнявся від Москви – «Третього Риму», який завжди мислив себе як антитезу Заходу. Але якщо так, то чому тоді українці досі цю синтезу не реалізували? Відповідь доволі несподівана: тому що ми її *не помічаємо*. Коли ми міркуємо про синтезу, то бачимо її як щось статичне, намацальне, здобуте раз і

---

² Сергій Плохій. *Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності* /перекл. з англ. Роман Ключко / перероб. і доп. вид. – Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2021, с. 466.

назавжди. Але чи може вона бути такою, якщо ознаки нашої ідентичності є мінливими й динамічними? Адже якщо наша ідентичність мандрівна, то синтеза її ознак не може бути статичною.

По-п'яте, формула синтези по-київськи – це «єдність у багатоманітті», тобто синтеза інклюзивна, з пошаною до розмаїтості. А таку синтезу можна реалізувати лише в умовах демократії. За словами політичного філософа з Принстонського університету Яна-Вернера Мюллера, «сенса демократії не в тому, щоб формувати консенсус з усіх питань, а в тому, щоб управляти інтересами і зобов'язаннями, що конфліктують»³. Отже, нашою метою мала б бути не безконфліктність, а грамотне управління цією конфліктністю. А в цьому, якщо вірити соціологині Вікторії Бриндзі, українці не такі вже й неуки:

Я бачу нашу міжнародну перевагу у здатності жити в двох парадигмах одночасно — в умовах, коли недовіра критична для виживання, і в умовах, коли для швидкого руху вперед не обійтися без довіри як засобу зменшення трансакційних витрат. Ми живемо одночасно й у війні, де неможливий компроміс із ворогом, і у мирі, коли треба вміти приймати й поважати інакшість⁴.

Це завдання стихійно розв'язали українські Майдани, які засвідчили, що українці справді спроможні на чудеса самоорганізації. Ще більше це засвідчила нинішня війна, оскільки вся країна перетворилася на один скоординований волонтерський майданчик.

А сталося так тому, що, **по-шосте, українцям властивий внутрішній резонанс.** Наше суспільство складається з численних маленьких нестійких асоціацій, які досить важко піддаються централізованому управлінню. У нормальному стані українське суспільство дуже хаотичне й різноспрямоване, і консолідувати його дуже непросто. Але як тільки з'являється одна велика мета – вийти на Майдан або перемогти у війні, – стається справжнє чудо, і всі ці різноспрямовані осередки вмить консолідуються й набувають одного вектора дії. Причому стається так не через волю одного автократа, а через отой блискавичний внутрішній резонанс в усьому досі розрізненому суспільстві. Саме це і сталося тепер на початку російської війни в Україні, і враженням був увесь світ.

---

³ Ян-Вернер Мюллер. Демонізація і культурні війни. Як Трамп руйнує американську демократію // https://nv.ua/ukr/opinion/vibori-v-ssha-2020-v-chomu-pomilka-respublikanciv-ostanni-novini-50110135.html?utm_source=site&utm_medium=heads&utm_campaign=main_page_heads

⁴ Вікторія Бриндза. Якою є українська мрія? // <https://nv.ua/ukr/opinion/ukrajina-2020-pro-shcho-mriyut-ukrajinci-novini-ukrajini-50118207.html>

Отож українці вміють грамотно управляти своїми відмінностями, але за однієї умови: вони мають вірити в перемогу добра. Українець, що вірить, – непереможний. І навпаки, українець, який втратив таку віру, стає ненависним сам собі й рано чи пізно потрапляє під вуздечку чужого «організатора».

По-сьоме, важливо усвідомити, що завдання «управляти інтересами і зобов'язаннями, які конфліктують» у випадку України стосується не лише її внутрішньополітичної, а й зовнішньополітичної сфери.

Те, що відбувається в нинішній Росії, – це не пасіонарне піднесення, не справжній «розігрів», а загострення фантомних болів. Це імітація сили, а не сама сила. Путінська Росія справді могла б бути успішною, але лише в тому, що спричинилася б до загибелі цивілізації. Хижим вогником такого апокаліптичного «успіху» й світилися очі Путіна, коли він вимовляв свою сакраментальну фразу: «А навіщо нам такий світ, якщо в ньому не буде Росії?»⁵.

Сьогодні вже очевидно, що така Росія приречена. Про це чітко говорив російський мислитель Юрій Афанасьєв:

Чи треба рятувати таку Росію – з деспотизмом влади, де особистість і більша частина населення стали об'єктом придушення? Моя відповідь: ні. [...] Міняти треба *парадигму* Росії⁶.

Проте роль України в майбутній трансформації Росії ще до кінця не осмислена ні світом, ні нами самими. Ми лише в середині цього процесу. Сьогодні нам важливо встояти перед нападом Голіафа й допомогти світові подолати страх перед ним. Важливо справді переконати Захід не повторювати давньої помилки Джорджа Буша і Маргарет Тетчер, які, побоюючись неконтрольованого розпаду СРСР, робили спроби підтримати його цілісність. Тобто сьогодні замість того, щоб у страхові перед неконтрольованим розпадом Росії штучно підтримувати путінський режим, слід зробити все можливе для того, щоб неминучий розпад імперії відбувся контрольовано.

Однак нам важливо побачити слабинки і своєї позиції. Поки що уява українців не йде далі від прагнення вибудувати «китайський мур» між собою й Росією. І це зрозуміло: неможливо інакше відреагувати на воєнні злочини Росії в Бучі, Маріуполі чи Ізюмі. Проте світові не потрібні нові мури, і я сумніваюся, що нам вдасться

---

⁵ Путін про ядерний удар: Навіщо нам такий світ, якщо не буде Росії? // <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/putin-pro-jadernij-udar-navishcho-nam-takij-svit-jakshcho-ne-bude-rosiji-2456508.html>

⁶ Юрій Афанасьєв. Высоколобые холопы // <https://www.kasparov.ru/material.php?id=4C4EA35F13824>

переконати світ, що український мур буде кращим за незмінну російську «залізну завісу».

Тож стати однією з ланок нового світового порядку Україна зможе лише тоді, коли зуміє стати елементом якісно іншої, пост'ялтинської парадигми, що *поєднуватиме* світ, а не *протиставлятиме* одну його частину іншій. Бо саме це і відповідає нашій інклюзивній ідентичності! Ця новітня парадигма мала б спиратися на базові цінності людської цивілізації, а не на страх. Отож справжня концепція безпеки України – це стати у своєму регіоні центром безпеки та співробітництва. Лише в цьому випадку й відбувся б справжній синтез цивілізацій – не статичний, а динамічний і мінливий. І таким чином український простір, що одвічно перебуває на культурному розламі, перетворився б у самостійний полюс, який жив би узгодженням взаємосуперечливих ознак. Можливо, саме це і впливає з інтуїції заступника помічника Держсекретаря США Джорджа Кента:

Україна є важливою країною для регіону. І це важлива країна символічно. Це опора, якщо хочете, східнослов'янського світу...⁷.

З усього сказаного напрошується ще один важливий висновок: **у нашій частині світу зріє ефект геополітичного «доміно»**. Він полягає в тому, що якісна трансформація українського суспільно-політичного поля послужила б імпульсом для трансформації слов'янського «трикутника» – зокрема для тієї зміни парадигми Росії, про яку й говорив Юрій Афанасьєв. А звідси пішов би енергетичний імпульс для якісного перетворення усього європейського геополітичного каркасу.

Але що характерно: вперше в новітній історії українців їхня мозаїчна й мандрівна ідентичність не перешкоджала б цьому процесові, а навпаки – уможлиблювала б його.

---

⁷ «“Дзвінок президентів, враховуючи його символічність, має бути підкріплений діями” – Джордж Кент» // <https://www.radiosvoboda.org/a/usa-ukrajina-kent-interview-derzhdepartament/31169601.html>